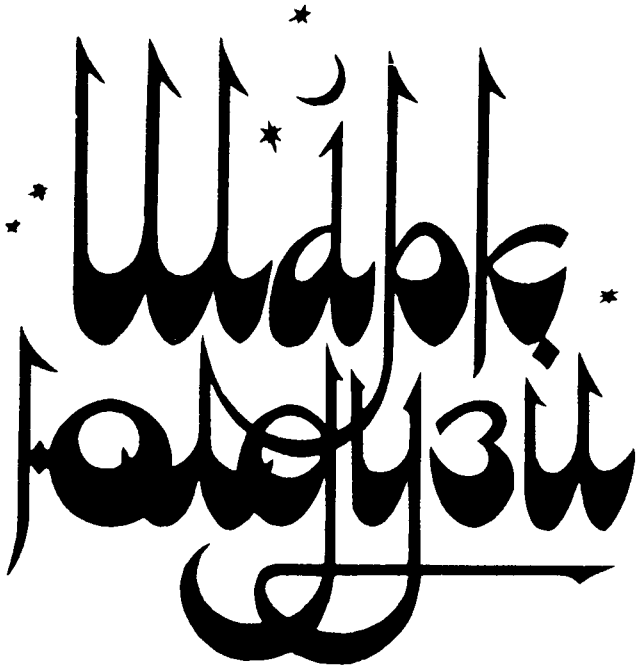


ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ ОЙНОМАСИ

7' 1992

61-йил чиқиши

Бош муҳаррир:
Ўткир ҲОШИМОВ

Таҳрир ҳайъати:
Ортиқбой АБДУЛЛАЕВ
(Танқид ва адабиётшунослик бўлими мудири)
Мурод МАНСУР
(Наср бўлими мудири)
Омон МУХТОРОВ
(Бош муҳаррир ўринбосари)
Икром ОТАМУРОД
(Назм бўлими мудири)
Носир ФОЗИЛОВ
(Масъул котиб)
Алиназар ЭГАМНАЗАРОВ
(Мақоланавислик бўлими мудири)
Асқар ҲАЙДАРОВ
(Мерос ва қадрият бўлими мудири)

МУАССИСЛАР: «ШАРҚ ЮЛДУЗИ» МЕҲНАТ ЖАМОАСИ ҲАМДА ҒАФУР ҒУЛОМ НОМИДАГИ НАШРИЁТ-МАТБАА БИРЛАШМАСИ

www.ziyouz.com kutubxonasi

Яшар Қосим

КЕТГАНЛАР ЁДИ БУ...

(«Янги шеъриятимизнинг поэтикаси» туркумидан)

60-йиллар шоирлар авлоди ижодида мавжуд ижтимоий-сиёсий тузумга, қонли диктатура тартибларига қарши аламли эътироз ва алангали исён шахсга сиғиниш даври фожиаларининг таҳлилидан бошланади. Тўғрироғи, улар машъум шахсга сиғиниш йиллари даҳшатларини аёвсиз фош қилмасдан туриб манфур ва шафқатсиз тузумни инкор этишни иложсиз деб билишган.

Аслида ҳам шундай. Сталинизм ваҳшатларининг мудҳиш табиатини теран англаб етмасдан турғунлик даврининг ёвуз моҳиятини очиб ташлаш қийин, албатта. Бутун-бутун авлодларни, ўнлаб халқларни бахтсиз, милёнлаб умрларни хазон қилган ғайри-инсоний жамиятнинг зим-зиё тарихини, қон билан йўғрилган ўтмишини чуқур ёритмасдан туриб, уни таг-туби билан фош этиш қийин.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, олтмишинчи йиллар шоирлар авлодининг илк қадам тажрибаларида салмоқли ўрин тутган, қатағон ва қатли ом қурбонларига бағишланган дилни ўртовчи марсиялар, ғамгин ва армонли бағишловлар ёш қаламкашларнинг имонсиз ва эътиқодсиз замонга фақат исёни сифатида қабул қилинмаслиги лозим. Мазкур шеърлар ҳамда ушбу авлоднинг қизил инқилоб ва сталинизм қатағон қилган ғоявий-эстетик идеал билан, йўқотилган авлодлар, уларнинг аъмол ва орзулари билан яқдиллигининг ифодаси эди. Қолаверса, биргина бу руҳдаги шеърлар эмас, умуман, янги шеъриятнинг энг сара ва самимий намуналари қаттол замон шафқатсизларча узиб ташлаган маънавий ришталарни қайта тиклашга узлуксиз интилиш билан йўғрилган. Бу — янги ўзбек лирикасининг моҳиятини ва ундаги ўзига хос кайфиятни белгиловчи асосий жиҳатлардан биридир.

Олтмишинчи йилларнинг ёш шоирлари ижодида қатли ом даҳшатларининг инъикоси хусусида сўз кетар экан, Абдулла Орипов шеъриятига махсус тўхталиб ўтишга тўғри келади. Улкан шоиримизнинг, айниқса, «Кетганлар ёди бу...» шеъри бу жиҳатдан жудаям теран ва таъсирчан. Ушбу шеърда шахсга сиғиниш даври фожиаларига янги авлоднинг нафақат аламзада муносабати, балки кўпроқ умумкайфияти, бир умрга унутилмас маънавий-руҳий хулосалари акс этган, дейиш мумкин. Мустабид замон қатағонларига қарши олис олтмишинчи йилларда битилган қатор поэтик намуналар сингари «Кетганлар ёди бу...» шеъри ҳам шартли сюжетга, бирмунча рамзий мундарижага эгадир:

Туш кўрдим,
Тушимда бир денгиз эмиш,
Тўлқинлар сапчирмиш мовий осмонга.
Манзил йироқ эмиш,
Уфқ сунгсиз эмиш,
Бир кема борармиш ўша томонга.
Унинг саҳнасида жами дўст-ёрон,
Умрлик дўстларни кўрган эмишман.
Жаннат хаёлидай даврада шодон
Мен ҳам қаҳ-қаҳ уриб турган эмишман. [1]

Рамзийлик ва шартлилик пардаси ортидан шеърда сўз кетаётган замоннинг ўзига хос белгилари, барибир, аниқ кўриниб туради. Юқоридаги сатрларда тилга олинган «тўлқинлари осмонга сапчиётган денгиз», «Йироқ манзил», «Сўнгсиз уфқ» ва ўша машҳур Сўнгсизлик томонларга сузаётган кема, «Унинг саҳнасида жами дўст-ёрон», «Умрлик дўстлар», «Жаннат хаёлидай шодон давра», «Шодмон қаҳ-қаҳлар»... булар бари социалистик истибдоднинг илк босқичидаги, яъни йигирманчи-ўттизинчи йилларнинг *(аниқроғи, ялпи қатли омгача бўлган даврнинг)* ўзига хос ижти-

[1] А. Орипов. Йиллар армони. Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Т., 1984, 154-бет. Кейинги мисоллар ҳам ушбу нашрдан олинди.

www.ziyouz.com kutubxonasi

моий-сиёсий иқлимини, сохта кўтаринки кайфиятини, умумий маънавий манзараларини акс этдирмайдими?!

Навбатдаги шеърий парчада эса ўттизинчи йилларнинг ўрталаридан эътиборан авж олган қатағонларга — оммавий қирғинларга ишора қилинади. Бизнингча, «Кеманинг бир соҳилга етиши», «Мен»ни оғир йўл азоби толдириши, рўй берган даҳшатли ва «ногоҳ айрилиқ», барча дўст-ёронларни ўша Кеманинг қоронғу ёқларга томон олиб кетиши ва «Мен»нинг Айрилиқ Кемаси ортидан гирён югуриши ўз маъно ва мундарижасига кўра ўша шафқатсиз замон нишоналаридир.

Эҳтимол, бошдан-охиригача рамзлар асосига қурилган, хусусан, туш тарзида — ғайри-реал бадиий замин сифатида ўйланган шеърга эркин ёндашаётганимиз бир қадар ажабланарли туюлар. Балки ушбу шеърни абадият ва азал-абад ҳақиқатлар мавқеидан туриб баҳоловчилар ҳам топилиб қолар. Бироқ олтмишинчи йилларнинг энг илғор ва демократик ижтимоий-эстетик тафаккур йўналишларидан, уларнинг умумий моҳиятидан келиб чиқадиган бўлсак, «Кетганлар ёди бу...» шеърини айни шу йўсинда талқин қилиш мантиқан тўғри эканлиги аён бўлади. Абдулла Орипов ижодининг умумий ижтимоий руҳи, айниқса, 60-йиллар лирикасининг ўзига хос ва силсилавий ғоявий-эстетик мазмуни, давомли ва изчил фалсафий мундарижаси, шоир «мен»ининг шахсга сиғиниш даври фожиаларига узил-кесил муносабати бизнинг талқинимизни тўла-тўкис асослайди. Ҳа, севимли шоиримизнинг илк лирикасидаги ғамгин ва аламзада кайфиятнинг бош сабабларидан бири худди ўша йилларнинг машъум хотироти, сталинизм даҳшатлари билан бевосита боғлиқ эканлиги хассос шеърхонга аллақачонлар маълум эди. «Кетганлар ёди бу...» шеъри эса мана шу йўналишдаги дастлабки бадиий изланишлардан бири сифатида эътиборга лойиқдир. Қолаверса, шеърий рамзларни очиш ва йўйиш тажрибаси ҳам бизнинг илмий-танқидий мавқеимизни қўллаб-қувватлайди. Маълумки, ҳар қандай бадиий рамз ёки шартли-хаёлий образ биринчи галда ўзи яратилган даврнинг, камида энг яқин ўтмишнинг акс-садоси янглиғ туғилади. Айни шу боис энг серқирра ва сермаъно рамзий образларнинг ҳам бош маъноси ёхуд асосий маъноларидан бири уларнинг туғилишига туртки берган муайян ижтимоий шарт-шароитга, тарихан аниқ ва ҳаққоний даврга бориб тақалади. Демак, 60-йилларда яратилган «Кетганлар ёди бу...» (1966) шеърининг сталинизм даври — 30—50-йилларнинг ижтимоий-сиёсий ва миллий-маънавий заминида баҳоланиши ҳақиқатга хилоф эмас, балки ҳар томонлама ўзини оқлайди.

Шеърни ўқиган сайин шоир ўкинч ва надомат билан тасвирлаётган пурғам кечинмалар беқиёс миллий-маънавий йўқотишларимизнинг, кечагина халқимиз бошига тушган кўргиликларнинг «мен» қалбидаги акс-садоси эканлигига чин дилдан ишонасиз. Ахир, қуйидаги мисралар «Бахтни куйламоққа анча моҳирман, Ғамни куйламоққа тилларим тугун» деб «бахтиёр» замонга ва адабиётга илк бор исён қилган, умумхалқ фожиаларини ёзишга бел боғлаган буюк фожианависнинг Қутлуғ Ғам китобига самимий дебоча эмасми?!

Бу бир туш-ку ахир, шунчаки рўё,
Тасалли берардим дилга шу замон.
Бу бир туш-ку ахир, бошқа-ку дунё,
Лекин туш дердиму йиғлардим ҳамон.

Ушбу сатрларда ва умуман шеърда «мен»нинг фожиавий аҳволини туш тарзида баён қилишдан ҳамда туш ҳолатини такрор-такрор таъкидлашдан иккита муҳим мақсад кўзланган: биринчидан, турғунлик йилларининг ижтимоий-сиёсий шароитида қатағонлар даври даҳшатларига очиқ-ошкор муносабатнинг иложсизлигини, иккинчидан эса халқимиз бошдан ўтказган фожиаларнинг тенгсизлигини, қўрқинч бир туш каби фавқулоддалигини уқтириш. Шоирнинг асосий мақсади, бизнингча, бутунлай ўзгачадир. Рўёдай ғаройиб, тушдай ғайри-табиий — инсоният тарихида мисли кўринмаган ваҳшатларнинг ҳеч қандай туш ҳам, рўё ҳам эмаслигини, балки аччиқ ҳақиқатлар эканлигини шеърий таъкидлар орқали шеърга сингдириш — муаллифнинг бош мақсади. Юқоридаги шеърий парчанинг, айниқса, сўнгги тўрт сатрига синчиклаб эътибор берилса, шунга бемалол ишонч ҳосил қилиш мумкин.

Нега шоир «Бу бир туш-ку ахир, шунчаки рўё» деб турса ҳам қўрқинч «туш»ларини унутолмайди? Ўз тасаллисидан ўзининг кўнгли таскин топмаяпти. Нега «Бу бир туш-ку ахир, бошқа-ку дунё» дея айта туриб ўзи дунёнинг бошқачалигига ишонқирамайди? Ахир, ким ҳам тушида кўрганларни эслаб куппа-кундузи йиғлаб юради дейсиз?! Бўлмаса, нега муаллиф «Лекин туш дердиму йиғлардим ҳамон» дея ўз рўёсини эслаб ўнгида ҳам фарёд чекяпти? Шеърда тасдиқ ва инкор оҳанглари ўзаро алмашиниб, бир-бирини кучайтириб боради. Шоирона тасдиқлар ва инкорлар ўртасидаги масофа шеърда идеал даражада қисқартирилган. Лирик тазодлар яратишнинг моҳир устаси бўлган Абдулла Орипов фақатгина мисраларараро, сўзлараро қаршилантириш йўлидан бормайди. Балки бир ибора ёки ифоданинг, битта сўзнинг ўзидаёқ ҳам тасдиқ, ҳам инкор маъноларини жамлашга эришади. Шу боис «Бу бир туш-ку ахир, шунчаки рўё» ёки «Бу бир туш-ку ахир, бошқа-ку дунё» каби шеърий таъкидлар айни пайтда бутунлай қарама-қарши маъноларни ҳам ифодалайди. Шоир шу билан «Тушда кўрганларим ҳеч қандай туш ҳам, рўё ҳам эмас, дунё ҳам бошқача дунё эмас» демоқчи. Кези келганда, фикрни бетакрор бадиий тазодлар орқали ифодалаш йўсини, хусусан, тасдиқ орқали инкор қилиш, ёки инкор воситасида тасдиқлаш усули Абдулла Ориповнинг севимли услуби эканлигини айтиб ўтиш керак. Масалан, «Ўзбекистон» мадҳиясида улуғ жаҳонгир Амир Темур тўғрисида айтилган машҳур байтни эслайлик. Шоир буюк бобокалонимизни таърифлаб келиб, шундай дейди:

Демам, бу кун, у маним, маним,
Ўзбекистон, Ватаним маним.

«Демам, бу кун, у маним, маним» мисрасини икки хил уқиш мумкин; биринчи, юзаки маъно — бу кун мен у (яъни Амир Темур) меники демайман, у билан фахрланмайман. Иккинчи, тагдор маъно — бу кун меники дея олмасам-да, барибир, у меникидир. Мисра сўнгидаги «маним, маним» такрори «демам»даги инкорни ҳам тасдиқлайди, ҳам инкор қилади. Ва охир-оқибат мисра қўш маъно касб этган. Биз Абдулла Ориповнинг дунёқарашидан, тарихга ва ўтмишга муносабатидан келиб чиқиб, шоир нима айтмоқчилигини, яъни қайси маъно асосий эканлигини тушунамиз.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Фақат Абдулла Орипов ижодидан эмас, умуман янги ўзбек лирикасидан бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Дарҳақиқат, қўш маъноли, рамзлар, тагдор образлар асосига қурилган шеърлар турғунлик йилларида даврнинг эстетик тамойилига айланганди.

«Кетганлар ёди бу...» шеърининг хулосаси муаллиф ниятини англашга ёрдам беради.

Алам қилмас менга кемадан қолмоқ,
Уйқу-ку сўнгига бориб етганди.
Мен-ку бир манзилга тушгандим, бироқ
Кема дўстларимни олиб кетганди.

Қанчадан-қанча алам, армон сингиган бу мисраларга... Шоир «дўстларим» деганда кимларни кўзда тутмоқда? Ногоҳ Айрилиқ кемаси саҳнасидаги «жами дўст-ёрон», «умрлик дўстлар» кимлар? Ана шу рамз-образ шеърдаги сирлилик пардасини бир қадар кўтаради, шеърий мақсадни янада аниқлаштиради. «Дўстлар» образи билан шоир қатағон қилинган армонли авлодлар, Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпон, Абдулла Қодирий, Усмон Носирлар сингари улуғ устозлар, муқаддас маънавий салафлар қисматига ишора қилмаяптимикин?! Айтиш керакки, Абдулла Ориповнинг ва қатор 60-йиллар шоирларининг шу йўналишдаги шеърлари ушбу ҳаволга фақат тасдиқ жавобини тақозо этади.

«Кетганлар ёди бу...» шеъри руҳини ва «дўстларим» рамзининг маъно кўламини аниқ белгилашда Абдулла Орипов саксонинчи йилларда битган машҳур тўртликлардан бири анча қўл келади. Зотан, ҳар иккала шеърда афсус-надомат билан тилга олинган, бевақт йўқотилган дўстлар ўртасидаги моҳиятан яқинлик асло тасодифий эмас. Улар ҳар иккаласи ҳам шоирнинг мангу армонидир.

Нега қаддинг эгик, нега бошинг хам,
Нега нигоҳингни тортади тупроқ!
Менинг ер устида танишларим кам,
Менинг ер остида дўстларим кўпроқ.

Ҳа, «ер остидаги дўстлар» билан «Кетганлар ёди бу...» шеъридаги Айрилиқ кемаси қоронғу ёқларга олиб кетган «дўстлар» асли қондош, қисматдош образлардир. Ушбу рамзларда шоир қалбининг ўтли андуҳлари, энг эзгу ва ўчмас ҳасратлари ўз аксини топган. Зотан, ўттизинчи йилларнинг омонсиз бўронлари бағримиздан юлиб кетган, гуноҳкор замон халқ душманлари деб эълон қилган — аслида эса Ватаннинг чин фарзандлари, ҳақиқий фидойилари саналган зотлар, миллий-маънавий дунёмизнинг улкан устунлари бўлган сиймолар, бетакрор тарихий шахслар нафақат шеъриятнинг, балки бутун халқимизнинг Буюк Армонидир.

Фожиавий ўтмиш ва бу куннинг ўзаро муносабатини ўзига хос талқин қилиш нуқтаи назаридан Абдулла Ориповнинг теран фожиавий руҳ билан йўғрилган «Маломат тошлари» шеъридаги шахсга сиғиниш даври жабрдийдаларига бағишланган мисралар киши қалбида ўчмас таассурот қолдиради. Бу таассурот замирида ётган афсус-надомат, ғам-алам, золим замонларга нисбатан сўнмас қасос туйғулари фақат бугунги эмас, балки келгуси авлодлар қалбида ҳам акс-садо беришига ишонгинг келади.

Гар буюк замонга фарзанд эрурмиз,
Адолат бирла гар пайванд эрурмиз.
Одам қадри магар буюкдан буюк,
Лекин қай дилларда маломат тугук.
Не деб сўзлаганкин, боқиб биз сари,
Бетимсол Ойбекнинг ҳорғин кўзлари?!
Сарғайган саҳфалар аро қараб тек,
Қодирий қабрини сўрар Отабек.

Шоир сал кейинроқ эса юқорида айтилганларни ҳам халқимиз босиб ўтган хавф-хатарларга тўла, қонли тарихий йўлни ҳам умумлаштириб, шафқатсиз хулоса чиқаради. Бу фалсафий-бадиий хулосада миллий таржимаи ҳолимизнинг моҳияти ижтимоий томондан ҳам ниҳоятда ҳаққоний акс этган.

Ҳа, қону тер билан йўғрилиб кам-кам,
Шундоқ барпо бўлди даврон муҳташам.

Абдулла Ориповнинг маҳоратига ва беназир нигоҳига қойил қолмай илож йўқ; ўн еттинчи йилдан бошланган, нафақат ҳар йили, балки ҳар куни, ҳар дақиқаси бегуноҳ қурбонларнинг ноҳақ тўкилган қонлари, кўз ёшлари билан йўғрилган «муҳташам даврон»ни бундан ҳам ихчамроқ, бундан ҳам лўндароқ таърифлаш, эҳтимол, имконсиздир.

«Маломат тошлари»даги бир-биридан дардманд, оғриқли мисралар қалбларни ларзага солади. Шеърда ўтмишнинг турфа ғамлари, инсоният тарихининг турли аламлари куйланади. Балки уларнинг айримларини, айтайлик, «Чорасиз Машрабнинг қиёмати»ни («Чорасиз Машрабнинг қиёмати бу, Инсоннинг худога маломати бу!»), «етим Ғафурнинг маломат банди»ни («Мен одам эдим-ку, инсон фарзанди! Бу — етим Ғафурнинг маломат банди») минг бир қийинчилик билан бўлса-да, бир иложини қилиб тушуниш-тушунтириш мумкиндир.

Лекин мустабид замоннинг, Сталин истибдодининг тирик қурбони — беқиёс Ойбекнинг маҳзун-маъюс кўзларига тик қараш, Ойбек СУКУНАТИНИ англаш амри маҳол...

Не деб сўзлаганким, боқиб биз сари,
Бетимсол Ойбекнинг ҳорғин кўзлари!!

Лекин ўтмишимиз рамзи эмас, балки келажагимиз тимсоли беқиёс Отабекнинг ҳайратларига, дилни ўртагувчи дардли сўроқларига жавоб бериш, ненидир тушунтириш мушкулдир...

Сарғайган саҳифалар аро қараб тек,
Қодирий қабрини сўрар Отабек.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Турғунлик йилларининг айни авжида «Малҳамат тошлари»нинг пайдо бўлиши ҳали мустаҳкам расмий сиёсатга қарши бориб ўтмишни «кавлаш», «беҳуда тўкилган қонлар»ни эслаш чинакам жасорат эди. Ҳақиқий ватанпарвар, миллатпарвар ва эрксевар шоирнинг жасорати эди.

Гар қолур биздан ҳам эзгулик, карам
Лекин дегайларми бизни мукаррам!!».
Мудроқ виждон учун, сохта шон учун.
Беҳуда тўкилган қанча қон учун
Заминнинг тузалмас жароҳати деб,
Мовий дунёларнинг ҳаловати деб,
Бир кун эгилмасми одамзот боши,
Бизга ҳам ёғмасми маломат тоши!

«Маломат тошлари» (1976) битилган пайтда сохта шон-шуҳратлар ва ёлғонлар салтанатида қачондир, ҳатто узоқ келажакда барча қилмишлар учун жавоб беришга тўғри келиши «мудроқ виждон»ларнинг тушига ҳам кирмасди. Ўтмиш учун жилла қурса афсус-надомат туйғусини, келгуси авлодлар олдидаги жавобгарлик ҳиссини бу жирканч жамият бутунлай унутиб юборганди. Фақат чин шоирларгина машъум ўтмишларнинг хунини ва эртанинг саволларига жавоб бериш даҳшатларини қалбдан сезардилар. Шунинг учун шоир юзи қаро оломонни қаттиқ огоҳлантиради: «Лекин дегайларми бизни мукаррам?!». Ҳа, «Маломат тошлари» руҳан ўлик жамиятга, мудроқ халққа — оломонга қарата айтилган огоҳлантириш эди.

Ҳар лаҳза мозийга гарчанд кетажак,
Лекин олдда кутар бизни келажак.

Янги лирик қаҳрамоннинг маънавий оламида яқин кечмишларнинг қайғуси билан келгусидан хавотир олиш туйғулари узвий суратда туташади. Ва шоирнинг ёниқ изтироблари замирида кўпинча ана шу кечинмалар ётади — Хавотир, Нигоронлик...

Бир кун эгилмасми одамзот боши,
Бизга ҳам ёғмасми маломат тоши!

Мана шу хавотир шоирни бир зум тинч қўймайди. У «мудроқ виждон»ни уйғотишдан бошқа чора кўрмайди. Инсонга юзланади. Уни ўзини, ўзлигини англашга чорлайди. Инсон қалбидаги имону инсоф, эътиқоду диёнат, виждон ва ҳалоллик сингари қадимий туйғуларнинг бошқатдан тирилиши учун чин дилдан илтижо қилади. Лирик «мен» инсонни барча гуноҳлардан ва маломатлардан ҳоли, ўзининг азалий маънавий баркамоллик мартабасида кўришни истайди. Агар биз кечаги қабоҳат ва разолатлар учун бу кун тавба-тазарру қилмасак, келажакнинг шафқатсиз маломат тошларидан қутилишимиз қийин.

Бироқ турғунлик даври кишисига қадим Шарқнинг донишмандларига хос бу насиҳатлар етиб борармикин? Бу куюнчак ёлборишлар, ялинишсимон илтижолар унинг муз қалбини иситармикин? Шоир кўп ўтмай қайғуриш ва куюнишларининг бефойдалигини, Сўзнинг кучи билан инсонни ўз аслига қайтариш, «мудроқ виждон»лар салтанатини уйғотиш ожизлигини алам-афсус билан англайди. Зеро, ғайри-инсоний коммунистик диктатура ҳукмрон жамиятда, ёвуз ижтимоий-сиёсий ақидалар инсон қалбини вайрон қилган бир шароитда уни ўз аслига, эзгулик йўлига қайтариш амри маҳол эди. Инсон ўзлигидан шу даражада бегоналашган эдики, барча маънавий кишанларни синдирмасдан уни азалий моҳиятига қайтариб бўлмасди. Шу тариқа лирик «мен»нинг ишонч ва ишончсизлик, умид ва умидсизлик чегарасидаги иккиланишларидан, оғир маънавий қийноқларидан «Оломонга» (1980) шеъри туғилади. Янги лирик тафаккурда бир қадар сокин «мудроқ виждон» тошбеҳидан анчайин ғазабли ва киноямуз «Оломон» рамзига, ўтилиши, шубҳасиз, табиий, муқаррар бир ғоявий-эстетик ҳодиса эди. Дарҳақиқат, «мудроқ виждон», «мудроқ халқ» тушунчаларининг «Оломон» хулосасини етаклаб келиши мантиқан зарурий жараёндир. Чунки оломон руҳиятининг нўгизида айни шу хусусият — мудроқлик, мутелик, кўникувчанлик туради.

Ҳумклар ўқилур сенинг номингдан,
Тарихлар тўқилур сенинг номингдан.

Нимасан! Қандайин сеҳрли кучсан!
Нечун томошага бунчалар ўчсан!

Қаршингда ҳасратли ўйга толаман,
Қачон халқ бўласан эй, сен — оломон!!

Шоир оломонга қарши нега исён қилади? Сабаби, ўтмишнинг гуноҳ ва қабоҳатлари уни асло ўйлантирмайди. Оломоннинг ўтмиш билан алоқаси узилган. Унинг, умуман, ўтмиши йўқ. Оломонни эртанинг таъна-дошномлари, маломатлари ҳам чўчитмайди. Зеро, унинг келажаги ҳам йўқ. Оломоннинг тобе ва муте бу куни бор, холос. Инсон идрокининг ва ахлоқининг бирдан-бир асосини — уч замон ваҳдатини оломон олами тан олмайди. Уч замон бирлиги — Ўтмиш, Бугун, Келажак у учун мавжуд эмас. Оломонлик — инсоннинг ўз моҳиятини йўқотиш, ахлоқий-идрокий инқирози, тубанлашишидир. Оломонлик — инсоннинг ахлоқдан ва ақлий-маънавий хотиротдан олдинги даврларга — ибтидоий-ҳайвоний бошланғичга юз ўгиришидир. Оломонлик — асл маънодаги инсонийликнинг инкоридир. Худди шунинг учун шоир оломон ҳаёт тарзига, оломон табиатига қарши чиқади. Уни ғайри-инсоний, ғайри-ахлоқий, деб эълон қилади. Миллий-маънавий ҳалокатини инқирозининг даҳшатли бир кўриниши сифатида қоралайди. Шундай қилиб, Абдулла Орипов «Маломат тошлари», «Оломонга» шеърлари билан кечагина қилган жиноятларини унутиб юбораёзган қўли қон жамиятни тавба-тазарруга чорлайди. Маънавий покланишга, руҳан тозаришга кучи етмаган авлодларни келажак кечирмаслигини башорат қилади. Александр Солженитсиннинг таъбири билан айтсак, унутганнинг икки дунёси ҳам куяди.

www.ziyouz.com kutubxonasi

* * *

Олис ва яқин кечмишларнинг улуғ сиймолари тақдирига мурожаат Абдулла Ориповнинг энг севимли мавзуларидандир. Унинг шеърларида миллий маданиятимиз ва тарихимизнинг қатор улкан, намоёндалари образини учратамиз. Муқанна, Ал-Хоразмий, Ибн Сино, Беруний, Маҳмуд Қошғарий, Жалолиддин, Амир Темур, Улуғбек, Алишер Навоий, Лутфий, Бобур, Машраб, Фуркат Муқимий, Хамза, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Абдулла Қаҳҳор... Бироқ қатағонга учрашли адабий шахсиятлар қисмати шоирни ҳар доим чуқур ўйлантирган. Уларга бағишланган шеърали шоир ижодида алоҳида бир силсилани ташкил этади. Айтиш керакки, бир қанча тенгдошларидан фарқли ўлароқ, Абдулла Орипов турғунлик йилларида, деярли барча қатли ом қурбонларига атаб марсиялар, бағишловлар ёзган. Абдулл Ориповнинг қатағон қилинган шоирларга аталган шеърлари 60—70-йиллар лирикасидаги ажойиб ва таъсирчан намуналардан десак, асло муболаға бўлмас. Ана шу шеърларнинг яна бир муҳим фазилати борки, бу ўринда уларни алоҳида таъкидлаш керак. Бу бевосита ўша шеърларда акс этган ҳақиқатлар кўлами, ҳаққонийлик даражаси билан боғлиқдир. Дарҳақиқат, адабиётимизнинг армонли, фожиавий қисматли авлодига чексиз меҳр ва муҳаббат билан битилган бу асарлар нафақат юксак бадиятли, қалбларни титратувчи таъсирчан лиризми ҳамда аччиқ ҳақиқатларни ўз вақтида ҳайқириб айтиши жиҳатидан бу кун биз учун бениҳоя қадрлидир. Айниқса, шу кеча-кундузда қайта қуриш ва ошкоралик бошлангандан кейин, шахсга сиғиниш даври иллатларига қизиқиш кучайиб, мазкур мавзуларда кетма-кет насрий-назмий асарлар пайдо бўлган бир пайтда Абдулла Ориповнинг ўн йил, ўн беш йил, ҳатто чорак аср бурун ёзилган марсия ва исёнкор бағишловлари ўзгача бир аҳамият касб этмоқда. Масала шундаки, турғунлик даврида ёзилган ва сталинизм қатағонлари ҳамда таъқибларидан озор чеккан адибларга бағишланган ҳамма шеърларда, уларнинг тақдири етарли даражада ҳаққоний акс этган, деб бўлмайди. Абдулла Қодирий, Усмон Носир, Ойбек, Шайхзода, Миртемир каби улкан санъаткорларимизнинг образлари яратилган қатор шеърларда кўпроқ уларнинг қаҳрамонлари, инсон сифатида буюклиги, бадиий тафаккуримизни бойитишдаги хизматлари куйланади. Афсуски, мана шу ижодкорларнинг бахтсизликларига, тирик қисматларига баъзан имо-ишора ҳам қилинмайди. Табиийки, кўпинча мадҳия услубида битилган бундай асарлар ҳаёти ва тақдири чигал кечган ўша адабий шахсларнинг образини тарихий-реалистик аниқлик билан ёритолмайди.

Абдулла Ориповнинг шеърларида эса бутунлай бошқача манзарага дуч келамиз. У «тарихнинг шафқатсиз ғилдираги босиб ўтган авлод» қиёфасини мавжуд қирралари мураккабликлари билан гавдалантиришга уринади. Шоир замоннинг кечириб бўлмас хатоларини, устозларнинг аламли ва даҳшатли кўргулликларини эътибордан соқит қилишни, «унутишни» ўтмиш олдида гуноҳ деб билади. Худди шу боис Абдулла Ориповнинг лирик қаҳрамони қўли қон, кўзларига қон тўлган қизил замонга қарши «Бетимсол Ойбекнинг ҳорғин кўзлари» билан исён қилади. Виждонни, имонни, инсофни еб юборган карахт оломонни «Қодирий қабрини сўрар Отабек» дея сўроқ қилади. Шундай шеърлари орқали шоир фақатгина миллий ғурур туйғулари эмас, балки алам, миллий армон ҳислари ҳам миллат маънавиятининг ажралмас қисми бўлиши зарурлигини қайта-қайта таъкидлайди. Демак, Абдулла Ориповнинг бу йўналишдаги шеърларида миллий фахр ва армон, миллий ғам ва ифтихор туйғуларининг ўзаро туташиб кетиши, узвий тарзда намоён бўлиши тасодифий эмас. Айни шундай руҳ шоирнинг бу мавзудаги аксарият шеърларида ҳамиша устивор.

Агар синчиклаб эътибор берсангиз, машҳур «Баҳор» шеърида устоз Ғафур Ғулом ва устоз Мақсуд Шайхзода вафотига бағишланган парчаларда муаллиф нафақат ҳар иккала санъаткорнинг адабий тақдирига, ижодий мавқе-мартабасига муносабат билдиради, балки уларнинг бир-биридан фарқли, ўзига хос ҳаётий қисматларини алоҳида таъкидлаб, айтиб ўтади.

Ҳамсуҳбат бўлмадим (ким эдим зотан),
Тавоб ҳам қилмадим гулшан маконинг.
Лекин шеър баҳоси мухлисгадир тан,
Қандай чексиз эди руҳий поёнинг!
Бугун-чи, не кезар ўтли қонингда!
Эвоҳ, унда на шеър, на май, на сафо.
Бу қандай мулоқот! Не ҳол! Ёнингда
Жой олмиш ўзга бир суюкли даҳо.
Беқиёс эди у шеър лочини!
Хаёли бамисли Кўрагонийдек.
Гар тарих эврилса шуҳрат тожини
Унга кийгизарди Султон Улуғбек.
Балхдан ҳориб қайтган Алишер мисол
Энди тўлғизганди чўккан давотин.
Кетди пок бир сиймо, теран бир хаёл,
Қолдириб дунёда ҳеч ўчмас отин.

Устозлар руҳига самимий эҳтиром, чўнг бир меҳр билан битилган ушбу мисралар қалбимизда уйқаш туйғулар уйғотади, оҳангдош таассуротлар қолдиради: тенгсиз йўқотишлардан афсусланиш, беқиёс таассуф, ўкинч, надомат... Бироқ чуқурроқ ёндашилса, шеърда мана шу санъаткорлар тақдиридаги фарқлар ҳам нозик айтиб ўтилганини сезиш қийин эмас. Юксак тараннум ва тантанавор марсия услуби Ғафур Ғулом умрининг сурурини ифодалашга анча қўл келганидай, айни чоғда Шайхзоданинг ғамгин таржимаи ҳолини, ҳаётининг суронларини очишга ҳам монелик қилмайди. Агар «О, сурур куйчиси, донгдор замондош» хитобида Ғафур Ғуломнинг ҳаётий ва ижодий йўли маҳорат билан умумлаштирилган бўлса, «Балхдан ҳориб қайтган Алишер мисол Энди тўлғизганди чўккан давотин» мисралари омадсиз Шайхзоданинг сургун ва қамоқларда кечган, Сталиннинг ўлим лагерларида узилмаган умрига энг уйғун эпитет — ўхшатишдир. Абдулла Орипов Шайхзоданинг фожеий қисматига тарихдан мисол излаган ва топган: унинг қамоқдан эсон-омон қутулиб қайтиши ҳазрат Навоийнинг Балх сургунидан қайтиб келиши билан қиёсланган. Бу қиёс орқали ҳамда барча замонлар эрксевар инсонларни, хусусан, шоирларни, сиғдирмаган, қадрига етмаган,

www.ziyouz.com kutubxonasi

деган азал-абад ҳақиқат ифодалаган. Муаллиф биргина шу муқояса билан чекланганда эди, эҳтимол, бир қадар фикрий маҳдудликка йўл қўйган бўларди. Зеро, бу қиёслар ўз моҳиятига кўра, тўғрироғи, қиёсланадиган замонлар ўз ижтимоий-сиёсий табиатига кўра унчалик тенг ва муқобил эмас. Улар ўртасида ер билан осмонча фарқ бор. Зеро, Шайхзода замони Навоий замонидан анча шафқатсизроқ, беҳад даражада ёвузроқ. Абдулла Орипов ана шу ҳақиқатни — Шайхзода замонининг фавқулоддалигини, омонсизлигини таъкидлаш учун ҳам ўтмишдан, эҳтимол тариқасида бўлса ҳам, яна бир мисол келтириб ўтади:

Беқиёс эди у шеър лочини!
Хаёли бамисли Кўрагонийдек.
Гар тарих эврилса шуҳрат тожини
Унга кийгизарди Султон Улуғбек.

Бу парчада фақат Шайхзоданинг Мирзо Улуғбек образини беназир бир маҳорат билан яратганлигига ишора қилинмаяпти. Балки Шайхзодаларни, барча ҳур ва зиёсевар инсонларни хўрлаган, нобуд қилган мустабид замон билан тарихимизда маърифат ва адолат асридай шуҳратли Султон Улуғбек замони қаршилантирилади. Ва бу тарихий-фалсафий тазод Шайхзода қисматини ва фожиасини очишга, янада таъсирлироқ гавдалантиришга хизмат қилади.

«Қону тер билан йўғрилган» давронга, золим замонга муносабатини Абдулла Орипов кўпинча шу тариқа — образли шаклда, тагдор қилиб ифодалайди. Унинг Абдулла Қодирийга, Усмон Носирга, Абдулҳамид Чўлпонга, Ойбекка, Миртермирга, Шайхзодага ва қатағон қилинган бошқа ижодкорлар хотирасига аталаган дардкаш мисраларида, чексиз бир муҳаббат аланга-сида исинган шеърларида ҳамда поёнсиз бир нафратнинг, енгиб бўлмайдиган шиддатли ғазабнинг тафтини сезасан киши. Давру давронга нафратинг... Қонхўр замонга нафратинг... Лирик «мен» маънавий оламида муҳаббат ва ғазаб бирлиги шоир эътиқодининг пойдорлигини, лирик кайфиятининг кўламини белгилайди. Ҳақиқий ва Ҳаққоний шеърият замонларнинг узилган ришталарини уловчи, бегонасираган авлодларни бир-бирига яқинлаштириб, қондошликни тикловчи маънавий-эстетик унсур эканлиги яна бир карра аён бўлади.

Устоз Миртемир хотирасига бағишланган, теран мунг, ёниқ ҳасрат билан суғорилган «Карвон» шеърида ҳам Абдулла Орипов ўз дастхатига содиқ қолган. Ҳаётнинг турли-туман зарбаларидан, замон маддоҳларининг ҳужумларидан дили озор чеккан, «ёруғ кунларни бедор кутган» ғамзада шоир қалбининг изтиробларини чин кўнгилдан ҳис қиламиз шу мисраларда:

Жиндеккина нозик феълингиз билан
Сокин бир қўнғироқ чалиб ўтдингиз,
Ёруғлик кунларни бедор кутдингиз,
Дардлашдингиз фақат элингиз билан.

Нечоғлик хокисор эдингиз, устоз,
Ялангтўш, меҳнаткаш, қалам деҳқони.
Қадим Туркистоннинг танти ўғлони,
Покиза эдингиз мисли оқ қоғоз.

Шеърнинг илк бандларини ўқиган сайин Миртемир домланинг алғов-далғовларда, таъқибу қувғинларда, «пучак жонлар», «аҳли бедодлар» қийноғида ўтган умри кўз ўнгимизда гавдаланади. Ёвуз инсоний-ҳайвоний муносабатлар шароитида («Улар ҳар мўминга ташланар эди, Ташланмаса дили ғашланар эди») оққўнгил, софдил кишиларнинг кун кечириши тасаввур қилиб бўлмас даражада оғирдир. Хаёлингизга келтиринг: чор атроф бурқсаган, айниган, бепоён маънавий ботқоқ... Бундай жамиятда нафақат курашиш, енгиш, ҳатто нафас олишнинг, имон ва виждонингга, ўзлигингга хиёнат қилмасдан яшашнинг ўзи ҳам чинакам қаҳрамонлик, ўзига хос мардоналик ва жасорат эди!.. Сталинизм ҳукмрон чоғларда улкан бир мамлакатни қабоҳат ва разолатлар бошқараётган маҳалларда Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпон, Абдулла Қодирий, Элбек, Усмон Носир, Ойбек, Шайхзода, Миртемир сингари софдил ва муқаддас инсонлар турли туман иллатларга кўмилган жамиятнинг Поклик, Одамийлик, Софлик, Эзгулис Ороллари эди!..

Шеърдаги ҳар бир мисрада Миртемирнинг инсон ва санъаткор сифатида муайян қирраси гавдаланади.

Покиза эдингиз мисли оқ қоғоз.

Бу шеърдаги шоҳ мисрадир. Абдулла Ориповнинг бадиий нияти ҳамда Миртемирнинг маънавий қиёфаси унда тўлиқ ифодаланган. Фақат шуларгина эмас. Муаллиф ўз қаҳрамони фожиасининг сабабларини, тўғрироғи, фожеий қисматининг муқаррарлигини таъкидлайди. Миртемир ва замон зиддиятининг туб илдизларини, моҳиятини очиб ташлайди: қоп-қора даврон қоғоздай оппоқликни, сотқин ва хоин муҳит оққўнгилликни, ифлос ва булғанч ҳаёт эса покиза бўлишни кўтармайди.

Айтиш мумкин, қатағонга учраган аксарият ижодкорларнинг омадсизлиги, фожиавий қисматларидаги ўхшашликлар шу нуқтада туташади: давр иллатларига бўйин эгмаслик. Абдулла Ориповнинг қатағон қилинган ижодкорларга бағишланган шеърларида ушбу ҳақиқатнинг инъикосини кўриш мумкин. Бу жиҳатдан Миртемир тўғрисидаги «Покиза эдингиз мисли оқ қоғоз» сатри билан ҳали тилга олиб ўтганимиз «Бетимсол Ойбек» ва Шайхзода ҳақидаги «пок бир сиймо, теран бир хаёл» иборалари ўртасидаги уйғунликни тасодифга йўйиш қийин. Аён бўладики, жабр ва қўрқувга, ёлғон ва алдовга асосланган жамиятда барча маънавий фазилатлар, ботиний-ахлоқий қадриятлар нафақат ўз қимматини йўқотади, қадрсизланади, балки инсонни ҳалокатга элтувчи акс хислатга айланади. Қабиҳ амаллар ва разолатлар дунёсида эзгуликнинг маҳви муқаррардир. Замонга мослашишни истамаганларни, давр йўриғига юрмаганларни, яъни маънавий ўлимга кўнмаганларни — жисмоний ўлим кутади. Сталинизм дунёсининг таомили, бузилмас «ҳаёт» қонуни шундай эди. Бу темир қонун ўзининг яккаю ёлғиз «ўлим» деган мантиғига суянарди. Инсонни ёки инсонда инсонликни ўлдиришга қаратилган бу ёвуз диктатура бутун бошли мамлакатни ўлик-

www.ziyouz.com kutubxonasi

лар салтанатига айлантиришининг сабаби ҳам шу. Ўша вақтда — 30—50-йилларда ҳам, бу кун ҳам жамият маънавий ўлим ҳақида жиддийроқ ўйлаган эмас. Жисмоний ўлим вақимаси бунга имкон бермаган. Шунинг учун биз қатағон қурбонлари деганда ҳамиша маънавий ўлимни эътибордан соқит қилаётирмиз. Ваҳоланки, маънавий ўлим оқибатлари ва миқёси янада даҳшатлироқдир. Фожиа ва йўқотишларнинг ана шу қатламларигача етиб бориш, эҳтимол, сўз санъатининг келгуси вазифаларидандир.

Абдулла Ориповнинг бевақт кетган устозлар руҳига сиғинишсимон бир эҳтиром билан битилган бағишловларида тушунтириб бериш жудаям қийин, сўзлар орқали ифодалаб бўлмайдиган маҳзун бир кайфиятни хассос шеърхон туяди.

Шоир устозларнинг эзгу армонлари, айни авжида узилган орзулари келгуси авлодларга, бўлғуси асрларга ҳам етиб боражагига чин дилдан ишонади. Янги лирик қаҳрамоннинг маънавий оламида қувончдан кўра ўкинчнинг, орзумандликдан кўра ҳасратнишинликнинг, умуман, орзулардан кўра армоннинг етакчи кечинма даражасига кўтарилиши ана шу билан изоҳланса керак.

«Сизнинг армонингиз яшар қароғда»... Ҳа, бу аламли қасамёд фақат Миртемирга эмас, балки мустабид замон тақдирини чил-чил синдирган барча маънавий салафларга қарата айтилган эди. Гап шундаки, уларнинг номини ҳам турғунлик йилларида бемалол тилга олиш мумкин эмасди. Тасодифий эмаски, турғунлик даври лирикамизда Абдулла Қодирийдан кўра унинг қаҳрамонлари — Отабек ва Кумуш кўпроқ куйланади. Абдурауф Фитрат ва Абдулҳамид Чўлпон номларини эса ўша давр шеърларида, деярли учратмаймиз. Фақат Абдулла Ориповнинг олтмишинчи йилларда ёзилган «Ёзажакман» радифли машҳур ғазалида бир байт бор...

Осмон элининг турфа-туман юлдузи кўпдир,
Хўбдир бариси, равшани — чўлпон ёзажакман.

Шоир бу сатрлар орқали нима демоқчи? Гап ҳақиқатан ҳам осмон элининг турфа-туман юлдузлари ҳақида бормоқдамикин? Чиндан ҳам «Чўлпон» фақат юлдузни англатармикин? Бу ва бошқа қатор саволларга жавоб бериш учун шеърни батафсилроқ таҳлил қилишга тўғри келади.

Эсингизда бўлса, ғазал ижодкор ва дунё, шоир ва замон ҳақидаги теран ҳамда эҳтиросли ва ғазабли мисралар билан бошланади. Айни шу асабий шиддат лирик кайфиятнинг мазмунини англашга ёрдам беради.

Дўстлар, демангиз мен шеъру достон ёзажакман,
Мен шеъру достон ичра бир афғон ёзажакман.

Шоирни ич-ичидан кўйдирадиган дардни тушунишга уринайлик. Нега у, мен шунчаки достон эмас, балки афғон ёзаяпман, дея куюнади? Бу афғон, нимадан, қайси аламлардан туғилган? Лирик «мен»ни бутунлай мувозанатдан чиқарган, жунбушга келтирган бу ўтли ғамнинг илдизлари қаерда? Лирик қаҳрамоннинг аламзада кайфияти нега бошқаларда ҳайронлик уйғотади?

Ҳайрона боқур бу маним аҳволима ҳар ким,
Мен эрсам ўзгалар аҳволига ҳайрон, ёзажакман.

«Мен» эса бошқалар аҳволига ҳайрон... Бу ўзаро ҳайронликнинг боиси не? Лирик «мен» ва муҳит орасидаги «тушунмовчилик»нинг аниқ сабаби бормикин? Шунга сабаб «мен»нинг муҳитдан ҳайрон бўларлик даражада ўсиб кетганимикин? Ёки теварак муҳитнинг лирик қаҳрамон аҳволини англашга ожизлик қилишимикин?! Умуман, ушбу қарама-қаршилик Абдулла Ориповнинг аксарият буюк шеърлари, айниқса, илк лирикасида кўп учрайди. Шоирнинг олтмишинчи йилларда қоғозга тушган машҳур тўртликларидан бирида ҳам мазкур зиддиятнинг бир қадар кескинроқ ва киноясомуз оҳангда ифодаланганини кўрамиз.

Булбул ўгай эрур зоғлар орасида,.
Югурик сув ўгай тоғлар орасида.
Муҳаббат дардидан бемор қалблармиз
Ўгай бўлсак не тонг соғлар орасида.

Ушбу тўртликда тасвирланган ҳолат юқорида келтирилган байтда «мен» ва «ўзгалар» ўртасидаги «ҳайрон»ликни тушунишга кўмаклашади. Яъни, булбул зоғлар, югурик сув тоғлар, «муҳаббат дардидан бемор қалблар» соғлар орасида ўгай бўлгандай, «мен» ҳам «ўзгалар» орасида шунчалар ўгайдир. Шоир ва муҳит ўртасидаги бегоналикнинг, яна-да аниқроғи, қарама-қаршиликнинг образли ва эсда қоларли ифодаси бу. Тасодифий эмаски, муаллиф кейинги байтда «мен»ни шоир деб атайди:

Шоир дилига қилма ҳавас, бут эса бағринг,
Шоир юрагин доимо вайрон ёзажакман.

Абдулла Орипов «Шоир» деганда, табиийки, фақат ўзини, ўз дардманд ҳолатини кўзда тутмаган. Ғазалдаги умумий кайфият шунга далолат қиладики, муаллиф шоир қалбининг вайронлигини таъкидлар экан, биргина ўз аламларини тўкиб солмасдан, умуман, санъаткор қисматини куйламоқчи. Мазкур байт ҳам «Ёзажакман» ғазалининг айни шоир фожиаси ҳақидаги асар эканлигини далиллайди.

Солди дилима қанча алам у шўхи бадхў,
Биламанки, ахир қай бири қурбон, ёзажакман.

«Мен» дилига чексиз алам солган «у шўхи бадхў» шоирлар фожиасининг классик номидир... Кейин эса буюк Чўлпоннинг муборак номи муҳрланган байт келади.

Осмон элининг турфа-туман юлдузи кўпдир,
Хўпдир бариси, равшани — чўлпон ёзажакман.

Бу мисралар орқали ғазалда фақат муаллиф ўз аламларини ва умуман санъаткор қисматининг фожиавийлигини эмас, балки муайян бир омадсиз шоир тақдири хусусида куюниб сўзлаётгани аён

www.ziyouz.com kutubxonasi

бўлади. Абдулла Орипов «чўлпон» образи билан сўз ўйини қилади. Ҳа, «чўлпон» фақат юлдузнинг номи эмас. Ҳушёр ўқувчи ушбу сатрларда биргина самовий юлдуз ҳақида эмас, балки миллий-маънавий эътиқодимизнинг йўлбошчиларидан, шеъриятимиз осмонининг юлдузларидан бири — XX аср бадиий эстетик тафаккуримизнинг тонг юлдузи Абдулҳамид Чўлпон тўғрисида сўз кетаётганини тушунади. «Чўлпон» истиорасини «ёзажакман» таъкид — радифи билан ёнма-ён келиши байтнинг маъно уфқларини янада кенгайтирган. Муаллиф шу орқали ўзининг Чўлпон руҳига чексиз муҳаббатини, Чўлпон йўлига садоқатини ҳам ифодалаган. Қолаверса, Абдулла Ориповнинг «чўлпон» номи зикр этилган тагдор сатрларида Абдулҳамид Чўлпоннинг ўзининг машҳур мисраларига ҳам ишора бор.

Муҳаббат осмонида гўзал чўлпон эдим, дўстлар
Қуёшнинг нурига тоқат қилолмай ерга ботдим-ку.

Ҳақиқатан ҳам «Ёзажакман» ғазалида миллий армонимиз — бир пайтлар маънавиятимиз осмонида порлаган гўзал Чўлпоннинг зулмат салтанатига тоқат қилолмай «ерга ботиши» алам билан эсланадики, бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ. Абдулла Ориповнинг қуйидаги дарғазаб сатрлари ҳам ана шу ишончни мустаҳкамлайди:

Сен шеърга қўлинг чўзмагил, эй жоҳили нокас,
Бўлсанг-да худо, номингни шайтон ёзажакман.

Бемалол айтиш мумкинки, «эй жоҳили ноқас» хитоби кимгадир қаратилган эмас. Бунда аниқ биров, муайян бир шахс кўзда тутилмаган. «Мен» замонга қарши исён қиляпти. «Жоҳили нокас» деб мустабид тузумни атаяпти. «Бўлсанг-да худо, номингни шайтон ёзажакман» шарманда салтанат пешонасига битилган ғазабли айбномадир. Ғазалнинг поэтик мантиғи ва пафоси шундай жиддий хулоса чиқаришга ундайди, Зеро, «Ёзажакман» кимдандир, ҳатто каттакон арбоб ёки раҳбардан хафа бўлиб ёзилган шеър эмас. Балки Абдулла Ориповнинг шеърни ва шоирни поймол қилган, инсон шахсини ва эркини оёқости қилган ёвуз жамиятга, «пучак жонлар», «аҳли бедодлар» дунёсига қаратилган алангали исёндир.

Ғазалнинг сўнгги байтларида шоирона ғоя теранлашиб, маъно кўлами янада кенгаяди. Бадиий фикр санъат ва санъаткор фожиасидан умумхалқ фожиасини қамраб олишгача ўсади. Ўз сара фарзандларини, асл ўғлонларини асраёлмаган миллат — озод миллат эмас. Фақат мустамлака зулм остида инграётган карахт халқгина буюк фарзандларининг қурбон бўлишига чидайди. Шоир шу боис қон қақшаб, жувонмарг бўлган ўғлонлар, армон билан кетган устозлар руҳига қасамёд қилади. Уларнинг орзу-армонлари беиз кетмаслигига, шаҳидларнинг ўзилган умрини ҳам номус билан давом эттиражагига ишонтиради:

Бошингга агар қўнса шу кун шарпам иқбол,
Пойингга, элим, бош уриб қуръон ёзажакман.
Қулдир демангиз гарчи номи Абдулла эрурман,
Расул ҳам эмас, йўқ ҳали унвон ёзажакман.

Абдулла Орипов қатли ом йилларининг, қора ўтмишнинг мунгли хотироти ҳақидаги шеърлари билан адабиётимизни бутунлай янги йўлга бошлади. Миллий тафаккурни истиқлол орзулари томон буриб юборди. Зотан, шаҳидлар хотирасини азиз тутиш — миллий озодлик курашининг дебочасидир!..

аз-Замахшарийнинг «Нозик иборалар» китобидан намуналар

Ҳақиқат ва адолат билан тўғри сиёсат юргизмаган ҳар бир раҳбар пировардида қаттиқ азоб-уқубат ва балога гирифтор бўлгуси.

Ўрмонларда арслонлар, боғларда илонлар бўлишининг ҳеч бир ажабланарлик жойи йўқдир.

Вақти-соати ўтгандан сўнг ижро бўладиган ваъдада ҳеч қандай хайрлик бўлмас.

Ҳар қандай мушкул иш ақл эгалари томонидан ислоҳ қилинур, чунончи, еру кўк фақат ўз тегараси қутблари атрофида айланарлар.

Сахий ва сидқидил кимсанинг дилидан бошқа нарсани сирларинг сандиғи қилма.

Бахилу хасиснинг қўли очилмас, токи тил билан қаттиқ гапирилмагунча, тоғдаги бойликларни қазиб бўлмас, токи темир билан қаттиқ урилмагунча.

Сийратини гўзал сифат ва хулқлар безамаган одам, қанчалик чиройли кийинмасин, барибир кўркам бўла олмайди.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Мундарижа

МЕРОС

Қутлуғхон Шокиров — Эдиқут. Икки Туркистон ғурури 3
Алихонтўра Соғуний. Ватанни дўст тутиш имондан эрмиш 12
Шарафиддин Али Яздий. Зафарнома 117
Абу Ҳамид ибн Муҳаммад ал-Ғаззолий. Кимёи саодат турки 131

НАСР

Шодиёр Ҳазрат Исмат. Яхшилик манзили. Ҳикоя 19
Муҳаммад Маматқулов. Муқаддима. Эртакнинг ярми. Ҳикоя 21
Олим Тошбоев. Киприк сояси. Ҳикоя 24
Қозим Даврон. Армон. Ҳикоя 27
Ўткир Ҳошимов. Тушда кечган умрлар. Роман 35
Анвар Муқимов. «Не кўйларга тушдим мано...» Ҳажвий қисса 95

НАЗМ

Шукур Қурбон. Теран туйғуларга ташна бўлиб жим 29
Чоршаъм. Бир изтироб, бир улкан азоб 32
Салим Ашур. Кўнглимга киргин, дунё 88
Вафо Файзулла. Сукунатнинг дафтари қизил 91
Неъмат Иброҳим. Хаёлларим дарёдай оқди 93
Чўлпон. Мен сени унутмоқ учун севмадим 127

ДАФТАРЛАРДА ҚОЛГАН САТРЛАР

Ғиёсиддин Раззоқов. Учиб юрган қуш эдинг 142

ЙИЛЛАР, ВОҚЕАЛАР, ҲУЖЖАТЛАР

Иброҳим Каримов. Армонда қолган Мадаминбек 144
Файзулла Қиличев. Мустақилликнинг фожиали йўли 151

МУЛОҲАЗА, МУҲОКАМА, МУНОЗАРА

Қудрат Дўстмуҳаммад. Икки йўлу бир манзил 166
Исломбек Турсунов. Туркистон ва ташқи дунё 181

АДАБИЙ ТАНҚИД

Яшар Қосимов. Кетганлар ёди бу 173

АКС САДО

Собиржон Тошканов. Ҳажв тиғи 188

ГУЛҚАЙЧИ

Абдураззоқ Обрўй. Киноялар 190

На узбекском языке
«ШАРҚ ЮЛДУЗИ»
№ 7
Журнал писателей Узбекистана

Издательско-полиграфический концерн «ШАРК» при управлении делами аппарата президента республики Узбекистан, Ташкент — 1992

Техник муҳаррир **Ю. Абдуллаев** Навбатчи **А. Эгамназаров**

Муаллифлар фикри таҳририят фикри деб қабул қилинмасин.

Таҳририятга келган бир босма тобоққача бўлган материаллар муаллифларига қайтарилмайди. Таҳририят ўз тавсиясига кўра амалга оширилган таржима асарларини қабул қилади. Ойнома матбаасига оид нуқсонлар (саҳифалар етишмаслиги, чалкаш босилгани) бўйича ушбу ташкилотга мурожаат қилинг: Тошкент — П, «Правда» газетаси кўчаси, 41. «ШАРҚ» нашриёт-матбаа концерни. Обунага монелик кўрсатилган ёки ойнома ўз вақтида етиб бормаган тақдирда: Тошкент — 700000, Широкая кўчаси, 2. Жумҳурият «Союзпечать» агентлигига мурожаат қиласиз.

Теришга берилди 05.05.92 й. Босишга рухсат этилди 19.06.92 й. Қоғоз формати 70×108 1/16. Офсет босма усулида 2-қоғозга босилди. Босма тобоғи 12. Шартли босма тобоғи 16,8. Шартли-рангли босма тобоғи 17,5. Нашриёт-ҳисоб тобоғи 18,2. Адади 88563 нусха. Буюртма 494. Баҳоси 10 сўм.

Ўзбекистон республикаси президенти маҳкамасининг ишлар бошқармаси ҳузуридаги «ШАРҚ» нашриёт-матбаа концерни. Тошкент — П, «Правда» газетаси кўчаси, 41.

www.ziyouz.com kutubxonasi